

Čustva in pouk književnosti

■ **Jana Ozimek**, prof. slovenščine in primerjalne književnosti, je upokojena učiteljica, mentorica literarnega študijskega krožka.

Bistvo čustev je odziv bitja na neko dogajanje. To je lahko veselje, žalost, strah, jeza, sram, krivda itd. Bitja se nikoli ne odzivajo na dražljaje kot take, ampak glede na pomene, ki jih pripisujejo tem dražljajem (Milivojević, 2008: 21). Učitelji, še posebej učitelji maternega jezika, lahko veliko naredijo pri prepoznavanju in učenju, kako živeti z neprijetnimi čustvi.

Literarna biblioterapija in čustva

V štiridesetih letih 20. stoletja so v šolah pri pouku materinščine začeli uporabljati literarne odlomke, s katerimi so hoteli vzgajati mladino, pri čemer so upoštevali poleg vzgojnosti tudi starost učencev. Vsaka literatura namreč ni primerna za obravnavo v šoli. Katalogizacija knjig ali razvrščanje glede na tematiko sta pripomogla k razvoju biblioterapije. Z njo se je v sedemdesetih letih 20. stol. začela ukvarjati tudi psihologija. Pri nas jo je med prvimi uporabljal Janez Rugelj, uporabljajo jo tudi njegov naslednik Andrej Perko in drugi.

Biblioterapija je ena od oblik, ki na varen, učinkovit in estetski način usmerja učence k razumevanju sebe in k soočanju z življenjskimi posebnostmi. Razlaganje in razumevanje literature v šoli vodi tudi k učenju socialnih veščin, spodbuja k življenju v določene čustvene situacije, vodi k razumevanju sebe preko drugega lika, vodi k empatiji. Čustveni odziv bralca pa je seveda odvisen tudi od starosti bralca. V okviru biblioterapije se je razvila razvoja biblioterapija, ki je namenjena literarnemu pouku v šoli. Na podlagi interpretacije literarnega dela pomaga razumeti čustveno življenje literarnih oseb, učenci pa s pomočjo branja lažje razumejo svoje čustveno življenje.

Psiholog Oatley (2011) je zapisal, da literatura spodbuja simulacije naših možganov,

kjer zavest simulira samo sebe v interakciji z drugimi in ima zaradi izkušenj, ki jih na ta način pridobi, zmožnost razmišljanja o potencialnih prihodnostih. Literatura nam omogoča, da se naučimo interakcije z drugimi, ne da bi pri tem povzročili trajno škodo sebi in drugim. Ni vsako delo primerno za vsako starost, prav tako ni – glede na potrebe bralca – vsako literarno delo primerno za biblioterapevtsko branje (Piskač in Marinčič, 2024).

Na bralčevo dožemanje prebranega besedila vpliva več dejavnikov: trenutna življenjska situacija, starost, bralne izkušnje, fizično in psihično počutje, zato je vsaka

bralna izkušnja enkratna in neponovljiva. Učitelj mora povedati učencem, da lahko isto knjigo beremo različno v različnih časih zaradi izkušenj, ki smo si jih pridobili v življenju.

Branje je priložnost za zблиževanje z drugimi, je sposobnost vživljanja v druge osebe, je most med fiktivnimi svetovi in notranjim svetom bralca. Prebrane zgodbe lahko vzbudijo empatijo, antipatijo, v njih učenci spoznavajo čustva literarnih oseb in se ob interpretaciji naučijo izraziti svoja, soočenje z lastnimi čustvi pa je lahko korak k soočanju s svojimi življenjskimi težavami. O literarnih osebah lahko mislimo in čutimo, kar želimo, lahko se učimo iz njihovih slabih zgledov, lahko čutimo empatijo tudi do morilcev, npr. v *Zločinu in kazni* (Raskolnikovu se je gnusilo početje Sonje Marmeladove, vendar se je nanjo navezal, kar mu je pomagalo, da je premagal notranji prezir in gnus, ki ga je čutil do sebe). Bralec ima do njihovega

Foto: Peter Prebil

ravnanja svoje stališče, ki je lahko pozitivno ali negativno. Zavedati pa se je treba, da branje nima vedno samo pozitivne vloge. Bralec se lahko popolnoma poistoveti z liki brez razmisleka in čustvene distance, kar je lahko negativno, saj izzove v bralcu ravnanja, ki so taka kot pri likih v knjigi (Goethe: *Werther*, Flaubert: *Gospa Bovary*, Cervantes: *Don Kihot*). Lahko pa gre tudi za poistovetenje, pri katerem se bralec prepusti potlačenim željam zaradi varnosti, saj ve, da tisti, ki trpi v knjigi, ni on sam, ampak nekdo drug.

Največkrat je branje pozitivno, npr. branje Proustovega romana *V Swannovem svetu*, kjer Proust obravnava teme posesivnosti, strasti in trpljenja. V svojih romanih Proust namreč namerno gradi metafore in metonimije, ki telesne občutke povezujejo z doživljanjem čustev.

Vloga učitelja književnosti pri interpretaciji literarnih del

Učitelj lahko zavzame stališče, da so vsa naša življenja življenjske zgodbe. Pisatelji, pesniki, dramatik zapisujejo naše zgodbe. Te zgodbe pa vabijo k čutenju, pogovoru, iskanju smisla, prepoznavanju, iskanju moralnih in etičnih dilem, skratka osebni rasti. Literarni jezik je simboličen, metaforičen ter metonimičen. Umetniki pogosto uporabljajo za opisovanje čustev primer, okrasni pridevek, simbol, zamenjavo za nek abstrakten pojem. To se kaže v besedilih na različne načine, npr. telesna vročina kot čustvo strasti (To je storil v žaru strasti.), sprememba srčnega utripa kot čustvo tesnobe (V prostor je stopil s srcem v grlu.), sprememba dihanja (Od tolikšnega vznemirjenja je težko dihala.), obrazna mimika (Čustva je imel zapisana na obrazu.).

V srednji šoli ima učenje o literaturi več namenov: dobiti pregled nad svetovno, evropsko in slovensko literarno zgodovino, poznati literarno teorijo. Drugi namen je doživljajski in interpretacijski. Vsak odlomek ali celotno delo naj bi učenci tematsko in motivno interpretirali ter imeli o njem tudi svoje mnenje glede na znanje, ki so ga pridobili pri pouku. Esej, ki omogoča samostojno in izvirno razmišljanje o literarnem odlomku ali več literarnih de-

lih, pa naj bi bilo tisto besedilo, v katerem bi učenci pokazali zmožnost analiziranja, primerjanja, opredeljevanja do literarnih oseb in njihovih dejanj. Gotovo pa je v ospredju branja tudi čustveno dožemanje. Do likov se lahko opredeljujemo ne samo po formuli, ali mi je lik všeč ali ne, ampak ali je literarna oseba moralna, zakaj tako ravna, kaj jo vodi, ali v meni vzbuja ugodje ali neodobranje. Učitelja zanima, kako učenec doživlja prebrani odlomek.

V izbranih odlomkih literarnih del bomo lahko z vprašanji vodili učence, da bodo ti prepoznali določena čustvena stanja oseb in kako so ta izražena; kako avtor literarnega dela z metaforami ali metonimijami kaže na določena čustvena stanja. Lahko se povežemo z učiteljem psihologije, ki obravnava čustva pri svojem predmetu. Sicer pa so dobrodošle tudi medpredmetne povezave s filozofijo, umetnostno zgodovino, zgodovino itd., kar nam omogoča širšo sliko nekega dela, vpetega v konkreten čas in prostor.

Na primerih pogledajmo različno doživljanje raznih oblik ljubezni.

Izpolnjena ljubezen

Visoka pesem

Njegova levica je pod mojo glavo
in njegova desnica me objema.
Rotim vas, hčere jeruzalemske:
Ne budite in ne motite ljubezni,
dokler se veseli!
Deni me kot pečat na svoje srce,
kot pečat na svoj laket!
Zakaj močna kakor smrt je ljubezen,
silna kakor podzemlje ljubezenska
strast!
Njene strele so ognjene strele,
Gospodov plamen.
Velike vode ne morejo pogasiti ljubezni
in reke je ne morejo preplaviti.
Če bi kdo dal za ljubezen
vse bogastvo svoje hiše,
bi ga še vedno zaničevali.

Nekaj vprašanj za interpretacijo: Kakšno je razmerje med zaročencem in zaročenko? Kako se kaže njuna ljubezen? Kaj ti povedo metafore in metonimije? Kako ti

razumeš ljubezen v tem odlomku? Kakšna je lahko tudi verska razlaga te pesmi, na primer Janeza od Križa?

Ranjena ljubezen

Erika Vouk: Lasa pur dir

Pesem vseh pesmi,
plamen rotitve,
s čistim navdihom
stare molitve.
Nedosegljiva.
Opasana želja.
Čas linearno
ure izštevaj,
celi se rana
navznoter zadana.
Z ukradenim stihom
nemo odpeva
nepomirljiva
misel, ki gloje.
Deni me kot pečat
na srce svoje.

Ta druga pesem se navezuje na Visoko pesem. Kje je poudarek v drugi pesmi? Ali je doživljanje druge pesmi enako kot v sveto-pisemski pesmi? Kakšno je doživljanje literarnega subjekta? Ljubezen se kaže na različne načine. Katere značilnosti bi razbral/-a iz obeh pesmi?

Neuresničena ljubezen

Mila Kačič: Ljubezen

Rada bi te spet srečala,
Ljubezen,
na eni mojih samotnih
poti.
Že leta se vleče za mano
sled,
ki družico ob sebi pogreša.
Zakaj ne prisedeš k mizi,
kjer drobim kruh
osamelosti
in je vsaka jed plehka,
vino pa grenko od žolča?
Izogibaš ležišču se mojemu
v Hiši odpisanih.
Tam je zrak gost

od vzdihov
po izgubljenem.
Nedoumljiva so tvoja pota,
Ljubezen.
Moja kri pa je težka
od zavisti
in žalosti,
ker si me pozabila.

Katero je osnovno čustvo, ki ga začutimo v tej pesmi? Ali je pomembno, koliko je star lirski subjekt? Ali je pomembno, v kateri osebi se izraža lirski subjekt? S katerimi besednimi zvezami opisuje lirski subjekt svoja občutja ljubezni?

Nezadovoljstvo v ljubezni

Lev Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenina

Moja ljubezen postaja čedalje bolj strastna in sebična, njegova pa vse bolj ugaša in ugaša. Prav zaradi tega se razhajava, je predla naprej. In tu se ne da nič pomagati. Zame je on vse in jaz zahtevam, da bi se mi ves čedalje bolj predajal. On pa mi hoče vse bolj in bolj pobegniti. Dokler se še nisva združila, sva si šla naproti, odtlej se pa nezadržno razhajava. In tega ni moč spremeniti. On mi govori, da sem nesmiselno ljubosumna, in tudi sama sem si dopovedala, da sem nesmiselno ljubosumna; toda to ni res. Nisem ljubosumna, nezadovoljna sem ...

O ljubezni je veliko pisal tudi Lev Nikolajevič Tolstoj. Vzela sem odlomek iz romana Ana Karenina, ki sem ga dala za domače branje, bilo pa je tudi maturitetno besedilo. Tu lahko zastavljamo naslednja vprašanja. Kakšne vrste ljubezni poznamo? Na kakšne načine se lahko kaže partnerska ljubezen? Tu lahko povežemo slovenščino in psihologijo. Zelo pomembno je, kakšno predstavo imajo dekleta in fantje o partnerski ali zakonski ljubezni. Z anketnim vprašalnikom pridemo do določenih odgovorov na to, kako ljubezen doživljajo fantje in kako dekleta. Kaj pričakujejo, kako se odzivajo, ko ta ljubezen mine? To so zelo pomembna

življenjska vprašanja, o tem se moramo pogovarjati, kar pomeni, da fantje slišijo doje-manje deklet in obratno.

Ljubezen, hrepenenje, sanje, poistovetenje in odtujenost

Gustave Flaubert: Gospa Bovaryjeva

Ko bi Charles le hotel, ko bi le zaslutlil, ko bi s pogledom le enkrat samkrat ujel njene misli, bi se, tako se ji je zdelo, iz njenega srca usulo nenadejano bogastvo, tako kot zreli sadeži popadajo z latnika, če se jih dotakneš z roko. A tesnejši, ko je postajal krog njunega skupnega življenja, močnejše je v sebi čutila odtujenost, ki jo je oddaljevala od njega.

Charlesovi pomenki so bili pustni kakor ravne, sive ulice in po njih so se v sprevodu, odete v vsakdanja oblačila, vrstile povprečne misli, ki niso zbujale nobenih čustev, smeha in sanjarij. Ko je živel v Rouenu, ga ni nikoli zamikalo, je pravil, da bi si šel v gledališče pogledat pariške igralce. Ni znal plavati, niti se bojevati, ne streljati s pištolo in nekega dne ji ni znal pojasniti jahaškega izraza, na katerega je naletela v romanu.

Mar se ne bi moral moški, nasprotno, spoznati na vse, se odlikovati v najrazličnejših dejavnostih, vas vpeljati v moč strasti, v pasti življenja, v vse skrivnosti? A ta je ni ničesar naučil, ničesar ni znal, ničesar želel. Mislil je, da je srečna, ona pa je zamerila ta neomajni mir, dobrodušno neokretnost, celo samo srečo, ki mu jo je prinašala Gospa Bovary.

V tem romanu nas zanima, kako branje romanov vpliva na romantično predstavo o zakonski ljubezni. Kako se Ema Bovary poistoveti z liki iz romantičnih romanov, ki jih je brala v samostanu? Kakšno predstavo o možu Charlesu ima Ema? Kaj bi moral mož delati, da bi bila zadovoljna z njim? Kakšen bi moral biti po videzu, da bi zadostil njeni predstavi? Kako bi moral ravnati, da bi ji uresničil sanje in predstave? V besedilu poišči besedne zveze, s katerimi bi lahko odgovoril na navedena vprašanja.

Foto: Petra Duhannoy

Literatura je ogledalo človeka in družbe

Literatura ni zgolj zapis misli, zgodb in čustev; je tudi ogledalo človeka in družbe, ki odpira razmislek o nas samih, naših vrednotah in čustvih. Na ta način bi lahko opazovali različna čustva. Pomembno je poznavanje poglavja o čustvih, ki ga obravnava psihologija, in preverjanje teh čustev v literarnih delih, ki jih obravnavamo v šoli. S svojim bogastvom nas tako posredno literatura spodbuja k raziskovanju notranjega sveta in razumevanju drugih. Obenem pa književnost s pomočjo razvojne biblioterapije ponuja tudi možnost osebne rasti. V šoli bi se morali zavedati tudi koristi medpredmetnih povezav in gledati na učenje in vzgojo kot na celovit sistem, v katerem je središče učenec kot celovita in čuteča oseba in kot del narave, ki ji pripadamo.

Literatura

- Flaubert, Gustave (1996): *Gospa Bovaryjeva*. Ljubljana: DZS.
- Kačič, Mila (2005): *Skoz pomladni dež bom šla*. Ljubljana: Sanje.
- Milivojević, Zoran (2008): *Emocije: razumevanje čustev v psihoterapiji*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- Oatley, Keith (2011): *Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction*. Wiley-Blackwell.
- Piskač, Davor; Marinčič, Manca (2024): *Čustveno življenje metafor: biblioterapevtska perspektiva*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Tolstoj, Lev Nikolajevič (2015): *Ana Karenina*, 2. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vouk, Erika (2013): *Lasa pur dir*. Maribor: Založba Pivec.